



polja

novi sad - 30 jun 1960

godina VI - cena 30 dinara

Илб. бр. 1999



OSKAR DAVIČO

O KOORDINATAMA SENSIBILITETA

Kad bi neki seljak rekao ni *moj otac nije orao traktorom pa ni ja neću, ne bi nam bilo teško da ga kvalifikujemo. Kad bi neki radnik odbio da poveća svoj učinak — ni tad ne bi bilo teško reći — s kakvim nedotupavkom imamo posla. Ali kad živi, recimo umetnik ubedjuje svet da valja raditi samo onako kako se radilo pre vek-dva, onda se libimo da mu i vrlo blago kažemo epigon, akamoli nešto istinitije a manje nam je. Naprotiv, onda je mnogima prislan, jasan, pa čak i zdrav. Onda nam je čak i razumljiv. Pa je i pozivan. I neki među nama spremni su i da mu mahnu osmehom kao rukom u znak ohrabrenja.*

Hoću da kažem — u poslednje vreme opet podležemo pomodnosti konzervativnog. Vraćamo se u njen orbit. Kao da nam je, esetski nedoraslima prirodan. Spremni smo, bar — da bez roptanja podnosimo drvle i kamenje napada na tzv. pomodnost modernog i da otpirimo čak i podgrevanje onih kretenoidnih pseu-

doargumenata „nema moderne i nemoderne umetnosti, postoji samo dobra i loša!“ Kažu da su sarme posle nekoliko dana krčkaja u gnetu bolje. Možda. Ali mudroslovlja kakva sam spomenuo nisu sarme. Podgrevanje, tj. ponavljanje ne popravlja im nekukus i neautentičnost.

Umetnost protiče kroz kvotok sensibiliteti, a ne pomodnosti. I, ako govorimo o našoj literaturi, pre svega treba odrediti da li ona, uslovljena nastalom promenama u osećanjima, zaista na savremen način doživljava i izražava ove dane. Koji su između ostalog povećali slobodu asocijacije na osnovu impulsa porasle samoosećajne sigurnosti u slobodi i proširili blendu želja.

Pre neki dan sam pročitao anegdodu u novinama. Kao jedan naš pisac da je pletirao za vreme i rekao da se nekad poduralo do Šapca dva dana, a sad jedan sat, na šta da mu je neki drugi naš pisac dobio: „Ali žene su i pre, kao i sad, nosile dete — devet meseci.“

Razumē se, brzina putovanja nije ono bitno što ima uticaja na promene sensibiliteti, ali je činjenica da se čovek odvajkada i zauvek ima da radja i umire na isti način i da bi sofizam bilo brkati čoveku sensibilitet i samog čoveka. Jedno je varijabilno, drugo — uglavnom — konstantno. Uticaj jednog na drugog stalan je i zasad kvantitativan, ali ne znači da dobra umetnost ne vodi računa o jednom i drugom. S tom razlikom što se nekad, zahvaljujući spornim promenama u načinu proizvodnje, na osećajnost, pa prema tome i na ukus, gledalo s pozicija čovekovih bioloških „konstanti“ i s njih govorilo o promenljivom. Danas se desava obratno: s pozicija stalno promenljivo gleda se na ono konstantno koje, ostajući isto, ali ulazeći u večno druge odnose sa varijabilnim, otkriva svakim danom sve novije i novije svoje izgled. To podrazumeva brže i življe smene ukusa.

Dosećate se: govoriti o konstantama znači misliti na prirodne uslove, o promenljivom — na društvene.

Stari sensibilitet to niko ne spori, bio je parietalan prirodi, nepromenljiviji i od čovekovih bioloških konstanti. U odnosu na nju, on se osećao u nekoj vrsti podložnosti. Postovao je, slušao je, trudio se da je razume. Staviše, bojao se nje, zabao pred njom, divio joj se.

Ništa od toga danas. Čovek proučava prirodu ne što bi se nje bojao, već da bi što pre i što punije ovladao svim njenim energijama. Da bi ih stavio sebi u službu. On oseća da je njihov gospodar, ne više partner, ili rob kao davno nekad. Osećajno, čovek se izdvojio iz konteksta prirode i očit sluša samo onaj deo svojih sve agresivnijih želja koje ga, mezdovoljnjog postignutim, gone na nova osvajanja. Njegovo se mišljenje o sebi samom popravilo, demindervertigovalo, deminderoviciziralo, da tako kažem. On je slobodniji, životniji, samosvesniji. Ako još strepi, on strepi od drugog čoveka, ne više od prirode. Njegov se odnos prema prirodi i ljudima korenito promenio. I on nije više ni bogobojazljiv ni spreman da pogne glavu.

Taj prelaz iz jednog sensibiliteta u drugi nije bio ni magao, ni prost i bez svojevrstnih privremenih povlačenja cenkanja i gubitaka, ali na trasi neprekidnog uspona.

Otpalo je ponešto već definitivno: prvotransmisioni tip doživljava što, ubedjen u apsolutno objektivističku vrednost čula i njihovih podataka, smatra da je jedini zadatak umetnosti da slike prirode što bolje i adekvatnije prenosi, tj. odražava, u strahu od nje takve kakva jeste. Prestaje postepeno naša seljački nemoćna zavisnost od suše, kiše, lepog vremena. Za poslednjih dvanaest godina seljaštvo, koje je činilo više od 75 otsto stanovništva ove zemlje, smanjeno je za 25 otsto i pretstavlja danas manju polovinu našeg pučanstva. Proces je to u punom toku i ove cifre sutra, prekosutra biće još više izmenjene u korist urbanog i industrijskog.

Između fenomena i doživljava udeva se, pored zasićenosti ponavljanjem, i izvestan prezir prema stihiji ukropljivoj i ukropljivoj, ali i saznanje da fenomen nisu samo ono što izgleda da jesu, pa prema tome da to nisu ni sami prvotransmisioni doživljaji.

Urbanizacija koja skoro uvek znači i manje-više brutalan raskid sa seljačkim navikama i jednim, ranijim, zavisenim odnosom prema prirodi, ima za posledicu gubljenje smisla za uzbudljivost, zadihu afektivnost, osećljivost, plahovitost koje su poznavali naši preci.

Doživljaj i doživljajnost su se izmislili. Otkrili smo da imamo svoju geografiju i istoriju. Stavimo se: rusovsko osećanje prirode puno je novohelozinske suznosti, pa su i Pavle i Virginija opala Bernardena de San Pjera plačni, pa je to i Ričardsonova *Pamela*, pa je to i Verter, taj nekadašnji pozivac precesitljivih junosa na samoubistvo. Ali i junaci ranijeg nešto Voltera mnogo plaću uprkos cinizmu, a eksklamativna uzbudjenja razmorazna memo Fedri puma su krikova, histeričnih, nekontrolisanih ispada, strasnih obračunavanja i sklonosti da se nožem i otrovom savlada svaka prepreka i razreši svaki čvor teškoća. Hercen piše u svom dnevniku da se slatko isplakao pročitavši u zrelih godinama ponovo Šilerove „Razbojnice“, to ah, ah, besmrtno po njemu delo. A Bajroni, a leikisti...

Ne, mi više ne doživljujemo svet kako su to činili naši pradedovi. Suzdržaniji smo, potisnutiji smo strasti, ovladali osećanjima. Ne znači da ih nemamo. Ali naša lica nisu više teatar bez zavesa za sabesednika. Ona nisu više *otvorene knjige* za svakog ko ih pogleda. Naučili smo da svoje ljubavi i odanosti izražavamo drukčije, pre marsijanski no marsoovski, mimom. Pomerio se time i prag nadražaja uzbudljivosti. Ne masamo se primitivističkog noža čim nam neko nagazi u tramvaju na žulj. Kohabitacija!

I još nešto. Naučili smo da od sebe i drugih tražimo više slobode. Nismo više samo žrtve stihije. Zagospodarili smo njom.

Zagospodarili i zaboravili da je osećajno postujemo. Postujući svoje želje nju u umetnosti svesno i ne, u traganju za suštinama, deformišemo i rasformlujemo. Otud paralelno s procesom ovladavanja elementima i proces gubljenja interesa za napamet već znani izgled pojava. A ljudska lica ionako su sve više nalik na stilizovane maske. Zanimaju nas zato sve više ponašanja ljudi i stvari, u većem ili manjem raskoraku s pravim, skrivenim osećanjima. Zanimaju nas ona, ali i njihova igra žmure s nama, koji bismo hteli da ih otkrijemo kako bismo shvatili gde su i na koji su način prokopani labirinti psihickih slojevitosti, tih poslednjih sklonih ta nagona koje bombarduju sve veći farovi saznanja.

Za poeziju, o njoj govorim, važne su tu dve činjenice. Jedna je povlačenje zona osećajnosti s površine ka dubini bića, povećanje njihova intimitnost s esencijalnim, ta sve vidljivija tendenci-

ja ka bitnom, kao neinventarišućem, ka neiluzionističkom. Druga je posledica porasle samouverenosti pred onim što je vid ili privid pojava, a s time i porasle slobode u odnosu na njihove pojavne determinante. Ne nude nam više nikako tajanstvo. Ne uzbudjuju nas. Ne interesuju nas. Zanimljivo nam je samo ono što mi osećamo, doživljujemo, kako mi osećamo i doživljujemo i kako to sve izražavamo noseni svojim željama, svojom maštom, svojim logaritamskim tablicama, svojom skalom elementa, svojim tačnim ali indirektno cultum proracunavanjama sunčevih pomračenja u napred, svojim artiljerskim bombardovanjem nebeskih tela, svojim astrofizičkim uzletima u kosmos, svojom pobedom nad gravitacijom. Mi smo opcinjeni nevidjenim još basnoslovnim avanturama pred sobom, ali još više tajnom svoje misli, svog osećanja, svoje snage. Nema nikog iznad čoveka i njegove slobode da zeli i hoće.

To je ono polazno u novoj poeziji, ono poetički novo. Otud tako nedostojno bedno i prosto na prostu nejudski izgledaju glasići zaostataka koji, da bi bili još smešniji, pišu kritike po nekakvim „knjzevnim“ recimo „novinama“, „trubnama“, i „časopisima“. Kao da se u ime njihove trikolometarske na sat, da ne kažem prezavršarske logike može da ospori pravo na asocijativne skokove i preate preko već evidentiranih evidencija!

Ne kažem da su svi današnji pesnici sve same neke munje nebeske, ali neumno je hvali prasarom nekom kvaziotomističkom esetskom logistikom poricati ono što izražava nas u ovom vremenu, naša osećanja, način na koji dokucujemo sebe. Ne bismo li strelu koja je uobrazila da je interplanetarna raketa na fotonski pogon, sturali pod stenjevački ili guberevački krov? Hajte malo di car Vranjo gre peške ili piske molim vas lipo neprocivati moji cvitovi, hajdete!

Rekao sam već: Hercen nas uverava da je plakao kad je čitao Šilerove „Razbojnice“, i da se mlad čovek potsmehuje preteranostima jednog suviše dobrog i drugog suviše zlog Mora, kao što se potsmehiva i njegovoj preonesvestljivoj Amaliji; i da osećanja nisu nestala, ako su se povukla s kože (ne upotrebljavaju se neprekidno i u svakoj prilici). I da se prosto — ne plašimo istog. Nismo isti.

Ali gubeći što su izgubile, emocije su dobile na intenzitetu kojim doživljuju i izražavaju slobodu. Ona se ne nalazi eksplicitno u tekstovima savremenih savremenika. Oni nemaju potrebe da se deklarativno izjašnjavaju za nju. Oni su ona, pa je ona i u strukturi tkiva kojim iskivaju dinamiku svojih asocijacija i sama struktura želja i pretenzija.

Sve je to bilo neznan predindustrijskom mentalitetu, sličijem onom primitivnom o kom govori Levi Bril, negoli ovom koji postaje sve više nas ukoliko se i socijalistička industrija sve odsudnije nameće životu u kom nam menja navike, kao i društva u kom vidljivo menja odnos.

Zaključiti da je moderni sensibilitet — osećajnost ove industrijske epohe čini mi se utoliko tačnije što nam dozvoljava da razumemo otkud su to pisci soci-

(nastavak na sledećoj strani)

Luigi teodosi

kompozicija sa belim, 1958



(nastavak sa prethodne strane)

jalisti ili bliski socijalizmu bili i prvi da ga van socijalizma formulisali ali i prvi da ga u određenoj sredini i u nekim datim uslovima nastajanja socijalizma poriču i napadaju. Novi sensibilitet bio je naročito u nemilosti kod onih prepragmatistički nastrojenih pisaca koji su prilazili umetnosti prvenstveno kao transmissivnom zamajaku za političko uticajanje na ljude, a ne kao izrazu ljudske osećajnosti. Mud i iluzije kod njih da se i stvarnošću mogu da diraju kao što je to možda moguće grupama političkih agitatora ili pedagoga. Međutim, diraju se samo partiturnama koje su poznate i pročišćene, ne i onim nenapisanim, onim za koje se traži, onima koje tek valja otkriti, stvoriti, izraziti. Negiranje novog na planu umetnosti, strah je pred novim što se još van umetnosti ne kontroliše u dovoljnoj meri. Argumenti su izdajnički: nerazumljivost novog njegova je agitatorska neupotrebljivost. A situacija nalagala: sve snage baciti na nužno, na front održanja. Pedagoški naponi nisu mogli da se bez transformatora koji čini sigurnost uključuje u mreže umetnosti.

Ali ta su vremena prošla. Socijalizam je svetski sistem i svet ima pravo ne samo na priču o herojstvima nužnim da bi socijalizam bio i održao sebe, nego i na izrazu jednog sve sudbonosni je opsteg novog sistema osećajnosti čoveka sve manje otuđenog sebi, čoveka sve totalnije svog, sve svojijeg.

Preletimo li zato još jednom preko razvojnih etapa moderne umetnosti za poslednjih 50 godina, videćemo da su gotovo uvek (od futurističkih reči u slobodi, preko dadaističkih eksperimenata i apsulutizacije, potsvetliti itd.) izazvala porast čovekovog samopouzdanja i korak dalje u pravcu njegovog oslobodjenja od nužnosti koje su ga, kako Marks to kaže, držale predugo pupčanom vrpcom vezanog za zakone majke prirode. Čovek je kanda uvek bio nestašno da ne kažem neposlušno dete te majke prirode. Oduvek se otimao njenim zakonitostima. Razvoj nauke i industrije — kojese njegova dela, jer ih u prirodi nema, koji su u tom smislu i antiprirodni — omogućuju mu danas da se sasvim drugačije oseća kad posmatra sputnjik. Ali posmatrajući ga, on ne piješte samozadovoljno sebe po plućima, on sanja smelije no ikad preko svih budućih sputnjika — dalje, njegove su radoznaosti veće no ikad. Ništa, ubeđen je, nije mu zatvoreno, ništa zabranjeno. Od njega ponosniji je u suštini plemenitiji, jer potencijalno već liden nevolja primarnih zebnji i glavi, neumno bi bilo tražiti da i danas prinosi žrtve zahvalnosti bogovima. Apсурdnost nastrojanu, pre bi mogao tražiti da ih oni podnose njemu. Ali bogova nema. Taj čovek, o čijem sensibilitetu govorim, ne da bih ga tu izgovorio, predmet je i naše savremene literature. Ona ga saopštava, tačnije on nju nosi. Taj je ona jedino i savremena.

Zato je bitka između tzv. realista, i tzv. modernista virtuelno odlučena (kao što to biva i sa svim sporovima između umetnički prošlog i umetnički nastajućeg) pre no što je i počela.

Završena je; i nije. S novim izgovorima javio se nedavno nov esalon umetničkog čemosnoštva; isto toliko netrpeljiv i neliteraran kao što su to bile lerikovske nekad kohorte. No kao što tad, u vreme onih ispada, niko literarno odbijao nije verovao da Marijan Janković i ostali iz one tzv. realističke marinade napadaju tzv. modernističku poeziju u želji da od nje odbrane njom ugroženi socijalizam, tako ni sad niko normalan ne veruje da talas što pljuškajući zapluskuje obale pevanje novim odbranaštom nečeg što poeziju prevazilazi zaista hoće to što tvrdi da hoće.

Pošteću vas detalja. Više od tri godine je prošio od poslednjih polemikičkih plotuna ispaljenih nad dragocenim sarkofagom „Savremenika“, ili „K. novina“. Koliko i od polaska prvog Sputnjika u svemir. Cedomir Minderović tad je nekako i napisao u „K. novinama“ da je Oljačina „Molitva

za svoju braću“ bolja od Dobričinog „Daleko je sunce“ i bolja od Cosićevih „Korena“. Tad sam mesto svih odgovora svim estetskim mindervertgovcima rekao da će uskoro čovek aluminirati. Reč je zavučala kaoo pretnja. Imala je sreću. Ušla u rečnike. U govor. Sreće nisu imali oni koji su vukli nazad raketu umetnosti.

Lunjki III je aluminirao pre godinu dana. Dežurni papa iz Vatikana ili onaj denočni iz Wallstreeta, podjednako su se uplašili: „Godam, istočni čovek će pre nas da adeira!“

Istočni čovek? Gle mu sad! Postoji znači i zapadni? I severoseverozapadni i istočnoseveroistočni? I jugojugozapadni i istokjugoistočni (gie!) čovek! Ma neće biti! Je li tako da neće biti tako, drugovi antropolozi! Jer ja sam od vas naučio to što sam i bez vas znao. Da postoji samo čovek. Jedan u Beogradu, Zagrebu, Moskvi, Njujorku, Litl Roku, Johanesburgu. A od Marksa sam naučio da postoje različite društvene situacije u kojima se neistovetno istovetni čovek nalazi, snalazi, i ne snalazi. Ali situacija još nije i čovekova celokupnost. Uime nije ne mora se on pomiriti sa svakom situacijom. One sve i ne gredu jednako u istom pravcu. Neke gone loše neke desno, neke dole neke gore. Volim one što vuku u pravcu slobode. Nisam rekao u pravcu u vis, na gore. Ne igran se sad s ona četiri značenja reči gore. Ali pitam:

— Kako ste, družie jedan čoveče? Dobro? Znači borite se? Dragom mi je. Znači; svi će ljudi jednom biti slobodni.

Pa ipak, kad je pre nekoliko meseci zemljotres unio u roku od pet sezundi čitav Agadir, dežurni i denočni popujuće popekarije odahnuli su s olaksanjem, ali krišom, nad stotinom hiljada mrtvih, ranjenih i unesređenih. „Volja božja!“ rekli su glasno. „Nabome, nisu to rekli s jasnim prizvukom zburadosti. Slične Hitlerovoj kad je objavio da je iskovsventrirao Koventri, slične Trumanovoj kad je obavestio svet da je Hiroshima ishiro.amarnuta jednom zauvek. Rekli su to s lažnim ponosom religioznih obrednika, da ne kažem bednika tj. petokolonaša mirenja sa smrću, tj. izdajčija života, te domovine. Ti popovi, ti rabini, te pape i uleme kad kažu „Volja božja“, misle šta misle, pa između ostalog misle i da je strah od smrti, kojoj predano da ne kažem prodano služe, jedini način da se bezbožno čovečanstvo vrati ako ne u sasvim ofucano i bezalme naručje vere a ono u zemljotresno, tim agadirskim zemljotresom, misle kresnucima učini svetlucavo i presno. Nadali su se. I posećali pitajući: nije li nekad davno i Sodoma surovo isodumnuta, Gomora onako krvavo izgomornuta zbog nekog njihovog nekad tamo komornosodnog bezbožno way of lifea, koji se svodio na neplaćanje poreze bogu po stopi od 10%, što otkriva razloge zbog kojih su ta dva stara grada pala — ako ćemo verovati u biblijske pričantičre — pala u ideološku nemilost kod vazda agadirišuće božje volje.

Koješta. Mnogo je hleba pojedeno otad, ali znaka jednakosti nema između popovski sodomisluće volje božje i želja bezbožnika, tj. čoveka.

No ako bradate i obrijane mantije nalaze danas još uho da posluša njime credoquoapsurdne priče o paranoidnoj svemoći antiodomskog, antigomorskog i antiagadirskog jednog boga u tri shizoidno raslojenog lica takozvanog svetog trojstva, sutra će ga nači samo još među magarećim usima.

Misleći na te neminovne dane, počinjem da već mašem rukom nad ponorima u koje su se svalale predrasude i neznanja. Uživam što mogu akontirajući danas od budućnosti da kažem: Dodjavola popekanje nepravde, tuposti, ropstva, mraka! Do vrazijeg čurčije, oltari kreenizacije!

Polu s bogom, pola dodjavola, i vi preostali na pustim peronima posle odlaska tih vozova u nedodjini.

Da se razumemo.

Ovo kažem revoluiran na crkvenu čičikovštinu što je i tragediju čitavog jednog grada, što je

i smrt sto hiljada ljudi htela da iskoristi za promicanje svoje ovestale trgovine mrtvim dušama. Ali nisu teolozi jedini trgovci mrtvim dušama. Ima i pisaca i kritičara koji promiču svoje mastiljarske interese oslanjajući se na mrtvo u dušama živih. I to bez veze s Agadrom. U podvezi sa savremenim sensibilitetom.

Pa onda?

Nema tog pa onda! Nema ravnodušnosti prema zaostalcima koji bi da vrate čoveka, tu raketu protivsudbine, u brolg trpljenja sudbine! Nema mira sa gluposcu što bi da konzervise bedu očajanja suzno krokodileći za bivšim vinom („ni vino nije više kako nekad beše“) i bivšim ljudima! Nema trpeljivosti prema onima koji idući za tim posrćućim tragom masu umoljčanim heruvimskim krilima pozajmljenim iz fundusa opsenarskih rekvizita. Nema pasivnosti prema spekulancima i ostaloj kopiladi laičkih i nelaičkih Ostapa Bendera iz drevnovine čijeg netalenta tesko da bi i Kraljević Marko iscedio tri kapi istinske stvaralačke energije. Pa nema ni ravnodušnosti prema onima koji bi hteli da nas usleče tu principima nekadašnjeg ličterarnog apartheida, iako je očigledno da nasa poezija ne pati od lokalizma i da ona pisana dobro na srpskohrvatskom nije pogrešno sva locirana u jednoj od hrvatskosrpskih metropola, a ona loše — sva u drugoj. Jer u Zagrebu, pored pesnika koji se nekim beogradskim kritičarima i piscima ne sviđaju, postoje nažalost i takvi koji bi im se mogli sviđeti. Ali i obratno. U Beogradu postoje nažalost i pesnici koji bi se mogli dopasti neukosu koji je do nedavna imao monopol na stupce K. tribine. Mislim na zdravorazumsku poetiku jasnog, prasnog i poetski prekasnog. Da i u Beogradu ima pristalica tih „teorijica“ i njihovih sampioni okidaju baš tako loše, tako bezvezistanske pa čak i kafenšantanske slagere kakve znaju da istihoklepu i poneki zagrebački pesnici. Ako se drukež uože, ne znači da, estetskim merama mereni, ne teže jedni koliko i drugi. Pa je zbilja čudnovato da redakciji K. tribine nije blagovremeni je palo na pamet da toj srpskohrvatskoj poeziji pruži u potporu bratsku slagerniku i ne nagradi recimo „K. sera sera, istim lavor (da ne kažem kanta) i vencesom koji je nagradila i neke od svojih sansejara. Ali isto je čudnovato što nijednom članu iste redakcije nije palo na um da recitua nadrealističkih natruha i zadržba ne diskvalifikuje i ponekog zagrebačkog pesnika, jer od Krlježe i Tina, preko Jure Kaštelana i Vesne Parun, do Majdaka i Majetića ništa što je dobro i poetski vredno napisano u Zagrebu od pre četrisedestak godina na ovamo nije prošlo pored nadrealizma kao pored turskog groblja i nije da se nije na svoj način koristilo tim mimoprolazom. Ovi pesnici, ali i niz drugih, od Vučetića do Čudine, od Ivana Lalića do Vrkljanove, od Goloba do Krmpotičeve, umeli su da se na svoj neponovni način posluže lekcijom automatskog teksta. Dovoljno — da zasluže estetsku ekskomunikaciju sa pozicija svih naših zagrebačko-beogradskih gartieparnasa za čas skratiti, kad bi se radilo o gartiecima na Parnasu. Nažalost... No pošto se ne radi o tim stvarima u koje se jedino pomalo razumem, neka stručniji od mene kritičari nastavie da ih analiziraju. Ja ću se vratiti onoj mrvici estetičantičkih prigovora beogradskoj, po K. tribini, poeziji koja da sva „nadrealistuje“, da sva „antizdravorazumuje“ tj. da „ne razumuje“. Videli smo — nije tačno da sva — to. Ali bez obzira na tačnost, principi razuma i realizma bacili su je na krikrivrične, na krikrivričke, na ivične lomače.

Dobro, nadrealizam! Ono što neznalce tako zovu! A što nadrealizam nije? No o tom potom. Ali i ono što nadrealizam jeste mnogim je našim ni krivim ni dužnim pesnicima upisano u ime zdravog razuma u greh. Jer i prigovori, dolazeći s najrazličitijih strana, i pre trideset i pet godina naslanjali su se na taj isti poznati antipoezični motiv. „Zdravi!“ takozvani „razum“ i posle toliko vremena jeste ono jedino nepromenjeno (i



Iulgi teodosi, genis, 1958

nepetsko) čime iz jednog i jednog istog razbua zore svy klerici i k. lorig i ostale k. novine i k. tribine inclusive i čedomorne kupine koje nisu procvetale na našim pozornicima, pa prema tome ni cvitale tamo kao što to prvotivane kupine triba da cvitaju. Pa ne bi bilo loše upitati se ko je, za pravo, i šta hoće zapravo taj zdravi razum, što dižući palacvu u glavicu sa raznoraznih stubaca i stranica zsa samo da psuje, bulazni, nepristojuje, lomi štopove nad glavama i udara rostiraj noževe pesmama u ledja, a sve to čini uime tzv. morala i ostalog takozvanog. On, zdravi taj njihov razum, zapravo nespo-razum sa poezijom, to jest nesposobnih pesnika poraz a ne um, ne ume da uči od istorije i puca njemu prsuk što nikad nije prošlo više od pedeset godina da nije postalo jasno i poslednjem opismenjenom da je u pitanju bio nerazum, jer je u međuvremenu razum, sasvim kratko, imao prilike da asimilira niz elemenata koje je u svoje vreme „zdravi“, „razum“ osudio. Ništa što je sve parnice dosad izgubio.

Zato mi se i čini umesnim reći da zdrav razum u estetič je ste samo zaslužnik izgubljenih parnica, branilac umetnički prevazidjenih pojava. Sve što se u poeziji ikad javilo kao novo i revolucionarno bilo je u ime zdravog razuma posećeno i pokrenuto. Tin uime Kranjčevića, Vesna Parun uime Krkleca, Cesarica, Tadijanovića. Majdak uime Vesne Parun. Vojislava Iliću (jedinom) prebačeno je pre 80 godina što umski diverziju slavedi kojekakve korintske kurveštine (ketere) mesto da opeva Miloša i cara Lazara, što bi zahtevala — napisano je tad — pored normalnog rodoljublja i najnormalnija doza zdrave pameti (opet! a suludo kao i pre!).

I da ne duljim s primerima. Mnogo je branilaca zdrave pameti među suludima, pardon, među sulundarima tzv. kritike. Pa nije čudo što nema istinski živog pesnika danas koji, za ovo svog života, nije uime zdravog (konzervativnog) razuma bio Zigosan ili bar jednom zigosnut kao nadrealista.

Blizu je pameti da se ono što trideset pet godina već zovu grehom nadrealizma nije uvek tako zvalo i da se neće zauvek tako zvati. Nadrealizam kao negativni kvalifikativ biće zaboravljen. Na-

ći će se nova psokva. Zdravi razum će jednom usvojtiti i nadrealizam. Ono protiv čega se on buni kao protiv istočnog greha to je sama poezija.

Tu je tvor. Zdravi razum ne prihvata poeziju. Polazeći od neznanja, živi od nesporazuma. Održava se zabunom. Ko se danas ne uslučuje Renoarom. Sezanom, Van Gogom? A pre sedamdeset pet godina, ministri III Republike zvanično bon sensa zigosali kao razvratnike, ludake, tj. antizdravorazumce, izdajničke nacije, bogohulničke itd. Jednom rečju, nadrealiste pre reči nadrealizam.

Ti slikari su seba tad zvali impresionistima. Pa šta? Dnals se onim popljuvanim impresionističkim Van Gogovim stolicama, ekskomuniciranim čempresima i poblesavelim, neprirodnim suncima, uime zdravog razuma koji ih je konačno, ak konačno! shvatio, udara u apstraktne, u taštise, te u sporovoznost zdravog razuma. Ne znam kako će se sutra zvati mladići koji će u krosu umetnosti nositi štafetu baklju nemirenja s ostvarenim, baklju otkrića, protivsudbinsku čovekovu baklju na planu umetnosti. Ali znam da će je napadati regresisti uime zdravog razuma.

Malo smisla za istoriju, kad ne i razumevanja za savremenu poeziju, trebalo bi tražiti od svakog „umetnika“ i ostalih narnetnika, pa i od urednika k. listova i k. časopisa.

Pa i malo poznavanja pravaca i pokreta koji pripadaju već istoriji umetnosti. Kao što joj već pripada nadrealizam. Zato neka mi dozvoli Leksikografski zavod, koji nije još došao do slova N, da obrigam oko tog jednog pojma na slovo, na slovo nadrealizam.

Kod nas se on pojavio 1923; kao književna grupa manifestovao se 1928; prestao da se javlja kao književnumetnički pokret 1933. Ni Marko Ristić otad nije više nadrealista. Ali koji pravi pesnik to danas tek, u neku ruku, nije? Tek pa i već. Nije li to bio i Dis, na izvestan način i Laza Kostić, i Sima Milutinović Sarajlija? Pa i njegov učenik Njegoš. Pa i sam Dživo Gundulić pa i Marin Držić? Nisu li to mnoge narodne pesme, skaske, gake, pitalice, zagonečke? Ne u smislu slova već duha tog pojma stvaralaštva, danas na rru tekućeg, novog. Upravo zato se toliko olajava taj karavan. U punom

neznanju o sadržaju što nosi. I Pandurovićevih deklarativno pesimističkih ispada, krlkečevskog berzijačenja lažnom ljupkošću, draincevskog gestikularnog opijanja itd., ali i od provincijsko šaljarskih Samo Sloga Srbina Spasava ili provincijalnih carsko-kraljevskih komponenti.

Nadrealizam, čak i sveden na automatski tekst. nije pretendovao da bude samo tehnika pisanja, niti se iscrpljivao u estetskom valoriziranju izvesnih terapijskih postupaka kojim su se prvi kada poslužili psihijatri na Zaneoevoj klinici, jedno dvadesetak godina pre Proja. Pa ni pravi značaj automatskog teksta nije bio shvaćen dogod se nadrealizam ortodoksnog prihvatao ili odbacivao. Ali ovi nadrealisti — energijom inspiracije posredstvom automatskog pisanja, kao i naučno sagledanje dotle religiozno ili mitski mistificiranog značenja nadahnuća imali su odmah za posledicu neku vrstu mutacionog skoka u samoosvećivanju poezije i uopšte, u njejoj prevodivosti na slobodu, na izraz oslobađanja, u svakom vremenu od drugih predrasuda i Denkvorbota, čime je nadrealizam u datom trenutku i bio sinonim poetskog nemirenja s mrtvim u ime živog, a to znači i sinonim nepokoravanja stihova neljudskim nužnostima.

Ništa više. Ni manje. Ne videti u nadrealističkoj pobuni protiv kontrole razuma pobunu protiv odredjenih i vrlo poštojećih oblika kontrole misli, morala, ukusa u ime odredjenih zakona u jednom istoriskom sistemu na snazi; ne videti u toj pobuni implicitno nepristajanje na odredjene društvene odnose u kojima se ti oblici i zakoni jedino i javljaju; ne videti u nadrealističkom odučevljenju za romantiku, za njenu jeretičnu, ukletu i mračnu stranu bez mere, odbijanje da se prihvati takozvana „prirodna“, tj. buržoaska, „sveta“, tj. zdravorazumski odmerena estetika tzv. smisla za meru svedenu na partenonske kanone Sredozemlja, lisenog Afrike i Krita, Sumera i Egipta, Asira i Sfinga, — znači biti slep, slep, slep, znači ne shvatiti ni šta je umetnost ni šta stvarno — nadrealizam, ni šta interesovanje koje danas živi pesnici nadrealisti imaju za njega: znači podlegati i dalje hipnozi Milose Venere bez ruku. „Grčke boginje nisu imale ruku!“ napisala je nedavno jedna devojčica (peti razred osmoletke). „Zato što nisu morale prati veš, ni ići na pijacu, ni kuvati ručak jer je njihova stanbena zajednica (Olimp) brinula o svemu više negoli naša jedanaesta (Stari Grad). Ne bih ipak volela da mojoj mami nestanu ruke kao grčkoj boginji, iako je rekla tetka Ruža frontovka da će se to uskoro desiti svim ženama iz jedanaeste st. zajednice jer neće trebati više ni prstom da maknu, sv će servis da preuzme na sebe i radne žene će živeti kao boginje.“

Pustimo nadrealizam, koji je u jednom trenutku istorije naše poezije značio oslobodjenje pesme od bogdanovskih celeolpnih propisa, do kraja krajnjih društvenih implikacija. Prokleti taj nadrealizam poteže se već trideset i pet godina kao psovka, mesto da se dijaektski porekne i sačuva u ime progressa poezije. I time skine s dnevnog reda. U ime njenog daljeg razvoja.

Ne. Ne radi se to. I zaista, nije mi teško ponoviti da ono što današnjim negatorima nadrealizma smeta, nije ni njegov postupak ni tehnika, nego njegov demistifikatorski smisao. A njegovim poricateljima u rasonu koji ide od folklorista u tekstu do elitovskih katoličkih podtekstova. Historična ponicanja samo su demaskirala konzervativni ukus tzv. zdravorazumaja, pasali pesme ili uređivali k. listove i časopise.

A kad je već reč o redaktorima, treba reći: biti nekonzervativan kao urednik ne znači dati zeleno svetlo svemu. I regresu. Treba umeti razlikovati bolje. Za kulturne daltoniste to nije lako.

No više od loših i ravnodušnih književnih saobraćajaca šteti mogu da učine oni koji znaju pravila igre koju igraju i znaju da je svaki književni recimo pokret imao svoje levo i desno krilo i da nema umetničke škole koje ih nije imala i ne može imati, a prave se da to ne znaju; da ne znaju, naprimer, da su italijanski futuristi završili kao konvertiti i filofasti kad ne i kao fasisiti della prima ora kao što se to zbililo s camaratom i skvardistom Marineti; da ne znaju da su, marinetijevima nasuprot, ruski futuristi gotovo svi prihvatili revoluciju i da je najveći futuristički pesnik ujedno i najangažovaniji, najrevolucionarniji glas među pesnicima posle Oktobra i pre Oktobra. Ne, oni, ti urednici, isključuju ili uključuju nediferencirano ceo futurizam. Zbog Majakovskog hvale Marineti, takodje futuristu kao i Majakovski kog ne hvale. Ili obratno. Zbog Marineti; poriču da je Majakovski ikad bio futurista. Beogradski opet brižni realisti tako su u svoje vreme postupili s nadrealizmom uopšte. Zagrebački k. tribinasi tako su prošle jeseni činili s beogradskim nadrealizmom. Zato što im je smetala nerazumljivost nadrealističkih metafora ili isuviše nametljivo njihovo aktivističko angažovanje na strani napretka? Kunu se da nije to. U redu. Pa zašto?

Možda zato što tzv. modernistička poezija ne liči na Dučićevu, na Tinovu, na Crnjanskovu, na Nazorovu? Na Eliotovu, na Klodelovu, na Ezra Poundovu, na Rilkeovu? Možda zato što sami ne umeju da pišu poeziju drukčiju od Dučićeve, Timove itd? Možda.

A možda je reč o zaveri epigona protiv stvarne poezije? Pesnici samim svojim postojanjem ne daju nepesnicima da se obližuju oko poezije. Njoj večno mladoj makroi nisu potrebni. Možda.

Ali večno stepenik na putu oslobađanja ljudskog duha od okova normi i dogmi u koje ga raznorazne crkve sapinju vekovima, večno udaranje u pleksus svih kompleksa kojima su sistemi eksploatacije unakazili uzlele čovekove duhovnosti, poezija koju, naravno, ne pišu svi, ali svi mogu da čine, tezama automatskog teksta koraknula je dalje od tzv. anarhističke bombe u vidu dada-česira postavljenog u kupa rezervisan za prelate, buržuje i ostale malogradjane duha, i prvi put između 1920 i 1930 koherentno porekla demonstva inspiracije van čovekovog demonstva i prvi put donela jedan nehelenistički i nelinearni ideal ljudske totalnosti. Ne videti sve to znači nemati ni abecedarske kvalifikacije za otpočinjanje razgovora o poeziji i znači ostati uporno kod nedeljnomisalne primarnosti i — slava divovarcu na visinama Prokletaja!

Jasno, ako mene neko hoće da uveri da je poetika automatskog teksta prevaziđena, da je jednostrana, da je uprkos svemu kontradiktorna, jer da se totalnost ne doseže apsolutizacijom iracionalnog; ako neko hoće da me uveri da je apsolutiziranom tehnikom automatskog teksta napisano malo dobrih pesama, reći ću mu: Zakasnio si. I sam sam to odavno napisao. I ne sam. I sam sam i ne sam čak otišao dalje od toga izveo izvesne zaključke, izvršio nekakvu sintezu svih komponenti gotovo svih trbuho-borci, manje trbuho-borci i više neborci stanu da saole bonbone svojom nedoučenosti ili svojom međarivoljivosti, onda ću reći: Stopi razgovora više nema. Sa trećerazrednim šansonjerima i njihovim (ne)iskreno angažovanim kritičarima koji se ponašaju manje kao kritičari koji estetski vrednuju umetničke domete, više kao menadžeri koji hoće da lansiraju svog pulena, i to više zbog svega ostalog negoli zbog poezije, zaista razgovora nema. Bar ne o poeziji. I o onom što je uzrokuje, o doživljaju života koji je otišao daleko od štalskih šala koje mu je namenio tzv. zdrav razum. Koji razum, koji savremenu poeziju razume, videli smo, nije. Pa što bi onda bio zdrav? Što bi bilo zdravo ne razumeti i ne znati ono o čemu se hoće da govori?

Oskar DAVIČO

izgazena zemlja, 1960

luigi teodosi

izgazena zemlja, 1960

izgazena zemlja, 1960

KRUG SVJETLOSTI

zbilja

ovo ovdje je groblje tamo su ruke izvijene nad nekim mrtvom graum nad tvom snom od zlata svakog dana se u nama nevidljiv ponor okrene dok puta odavde nema niti postoje vrata što u nedogled vode sa crnim suncem u oku ovdje su krte sjenke i smrknute vedrine zaustavljene kao vrisak u bezazalnom toku odavno sumornog sreora promulce mjesečine zar ne osjeate kako se nešto prolama u pustoj matici krvi tako prisuno i goruće ko ono tavno jato razminulih sahrana od kojih zloslutnice postaju umruce to muho svetovito minu pa ostajemo krti tu more gdje je mirno gdje alge sanjaju čedno neko dno od kristala neko vjecito zedno i nedogledno nebo satkano od čudne smrti zvijezde što se u mozak ukopala i prisa nekog jutra sa crnim tragom u mesu pa su zvjezdane kapi pale na na.a stopala i tu kao na dlanu spokojno umrle su

o neko mora doći da kaže riječ za bilje koje ostaje samo kad jesen san ogoli trenutak to je strašne i neumine zbilje kad svaka mala rana u oku sunca boli

paprat

nikoga više nema u krugu ove svjetlosti da barikada bude od bronze od buniovičke miške podijeljen je hleb peščani u mrke kriške nikoga više nema sa danom da se oprosti

o moje uvele ruke o nepokorne kosti udjite u ovo more neprobomji skeleti da se vjertina grdna mnom ludom snu osveti nad začaranim dolom od bola i ljupkosti

otplovilo je nekom vrijeme i jedno zlo olovno ni sprudovi od čuda više ne mogu ostati raspuklo se u nama neko bezglasno zvonu šume u šumnoj krvi neke crne paprati

čelo

petrovarađin — tvrđava, 1959

ovdje se previlo vrijeme i čuti zagrcnuto pred pobunom neba pred tamnicom i ključem pa snatri ogoljen kamen o nedosegnuto olovo prolamanja igra trave gujo pod lytjim tučem u krug je prkosne nađe trostruki bić uvučen pa šiba buduše dane strpljivo i okrutno te se previlo vrijeme i čuti zagrcnuto

ovdje je sopstvena šaka prođrla u svoje kosti u svoju odbranu crnu u grmljavinu plača ovdje će zloban nokat sopstvenu smrti probosti i zariti se do srca u meso obrata u ustavljen zvijezdama hod je a ptica narikača uletjela je šumno u prostor od svjetlosti pa je stegnuta šaka prođrla u svoje kosti

odavde topovi sunca čekaju buduša doba da im dodju na nišan čekaju gladni vuci ogoljeni u svojoj krvi spleteni u metak koban surovi oštra sabljo iz kanija me izvuci ko presječeno rame i janjari turci ukovani u svjetlost meku kvadratu stvarnost groba odavde topovi sunca čekaju buduša doba

dunav protiče mutan protiče dunav nespokojan kroz pravrijeme kišno pleme u ognju sagorjelo o rascopano tje me sna ovaj bedem je nedovoljan da opravda rast šibljast kroz razvaljeno čelo ovo je u prostor izraslo i opaljeno tijelo zategnuto u luk straha a neprobno otiče dunavom mutno dunavom nespokojno

otrovna pada kiša na zemlju teško vitešku dok pucaju obruči strave lome se koplja vitka čitav se pretvara svijet u čudno lomnu vrtešku ostaje sama obala brika da budan održi san golemo more i kopita jahača što dolazi u sunčane gromade bljesku dok pada otrovna kiša na zemlju teško vitešku

odavde topovi sunca čekaju buduša doba da im dodju na nišan čekaju gladni vuci ogoljeni u svojoj krvi spleteni u metak koban surovi oštra sabljo iz kanija me izvuci ko presječeno rame i janjari turci ukovani u svjetlost meku kvadratu stvarnost groba odavde topovi sunca čekaju buduša doba

pjesma

ostvarujem te od pjeska i pepela da ojutriš mi samotna kvadrata tela ostvarujem te od krvi da budeš prezrela jagoda sna crna ljusko tijela

to što te ne dam van iz crne koske prokletstvo je gusto sklupčano u glavi granično brdom pjesme što otkose mog mutnog žita otkrati

otvaram šumu rukom pa uroni u prostor granato ili tiše širinom zemlje muklo zvoni svjetlost koju gorko udišem

Gojko JANJUŠEVIĆ